

Здійснений нами огляд відповідних джерел дозволив констатувати значну кількість праць, присвячених проблемі психічного здоров'я. Проте в більшості своїй вони торкаються лише окремих вікових категорій людей. Натомість праць, що торкаються проблеми психічного здоров'я майбутніх фахівців медичного профілю, вкрай недостатньо. Актуальність такого дослідження очевидна, адже саме лікар сприяє підтриманню у пацієнта потрібної гармонії, рівноваги, спокою.

Література

1. Андрос М.С. Психічне здоров'я особистості: психологічне консультування керівників шкіл. // Освіта і управління. — Том 2. — 1998. — Число 2. — С. 64.
2. Бачерников Н.Е. Философские вопросы психиатрии. — К., 1985. — С. 35-36.
3. Большой психологический словарь. — СПб., 2003. — 672с.
4. Гринберг Дж. Управление стрессом. — СПб., 2002. — 496с.
5. Панасюк А.М. Навчальний стрес та чинники його виникнення / Актуальні проблеми психології, 2005, Т.1.
6. Соціально-психологічна профілактика стресів та стресових розладів у учнів та студентів. - К., 2007.-164с.
7. Ронгинская Т.И. Профилактика стресса в студенческой бреде / «Ананьевские чтения-2001». — СПб, 2001.

В статье осуществлен теоретический анализ понятий «психическое здоровье», «стресс в обучении», «экзаменационный стресс», «страх перед экзаменами», психопрофилактика.

Ключевые слова: психическое здоровье, учебный стресс, экзаменационный стресс, страх перед экзаменами, психопрофилактика.

In this paper the theoretical analysis of the concepts of "mental health", "stress", "stress training", "exam stress", "anxiety before exams."

Key words: mental health, academic stress, exam stress, fear of exams, psychological prophylaxis.

Ю.В. Горбачова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ ЯКІ ВІДВІДУВАЛИ І НЕ ВІДВІДУВАЛИ ДИТЯЧИЙ САДОК

У статті розглядається проблематика психологічної готовності першокласників до шкільного навчання. Розкривається зміст основних якісних характеристик психологічної готовності (особистісної, соціальної, інтелектуальної). Розглянуті основні напрямки психокорекції дітей, не готових до шкільного навчання.

Ключові слова: *психологічна готовність до навчання, першокласники, шкільне навчання, молодший шкільний вік, психічний розвиток, психологія дитини, психологічні особливості, психокорекція.*

Загострення духовно-матеріальних суперечностей в умовах фундаментальних політичних, соціально-економічних перетворень, що відбуваються в Україні, істотно визначає стан сучасної системи освіти, яка зазнає якісних змін на всіх рівнях своєї організації – від дошкільної ланки навчально-виховного процесу до завдань вищої школи.

Однак такі зміни є передумовою виникнення труднощів, пов'язаних із навчанням та вихованням дітей, відхиленнями в їх поведінці, спілкуванні, особистому формуванні.

Зокрема, останні дослідження сучасних психологів показали, що сьогодні, коли існують різні дошкільні ліцеї, гімназії, коли відсутні чіткі вимоги до рівня підготовки-дитини до шкільного навчання, коли досить часто відбувається ігнорування індивідуальних фізичних і психічних особливостей дітей, актуальною постає проблема адекватного включення дитини в систему шкільного навчання, яка визначається в наукових джерелах як проблема психологічної готовності.

Аналіз психологічної літератури дає можливість констатувати, що у значній кількості праць розкриваються окремі компоненти, або аспекти психологічної готовності. Виявленню ж інтегрального характеру даного психологічного утворення приділяється недостатня увага. Крім того, зовсім мало робіт, спеціально присвячених розробці та впровадженню на практиці програм психокорекційної роботи з дітьми, неготовими до шкільного навчання.

Проте психолого-педагогічна практика вже поставила перед психологами, вчителями, батьками, учнями потребу в комплексному визначенні багатогранного рівня психологічної готовності до шкільного навчання, в ефективному, результативному проведенні психокорекційних заходів з метою подолання шкільної неготовності. Вирішити ж ці проблеми успішно, на наш погляд, без відповідних програм, адекватних методик і рекомендацій неможливо.

Під психологічною готовністю до шкільного навчання розуміють необхідний та достатній рівень психічного розвитку дитини для засвоєння шкільної програми в умовах навчання в колективі ровесників.

Необхідний та достатній рівень актуального розвитку повинен бути таким, щоб програма навчання потрапила в «зону найближчого розвитку» дитини. Ця зона визначається тим, чого дитина може досягти у співробітництві з дорослим. Співробітництво при цьому має широке значення: від навідного питання до прямого показу розв'язання завдання.

Якщо актуальний рівень психічного розвитку дитини такий, що її «зона найближчого розвитку» нижче тієї, яка необхідна для засвоєння навчальної програми в школі, то дитина вважається психологічно неготовою до шкільного навчання, оскільки в результаті невідповідності її «зони найближчого розвитку» необхідній вона не може засвоїти програмний матеріал і відразу потрапляє до числа відстаючих учнів.

У зв'язку з цим гостро постає проблема психологічної готовності до школи.

Мета статті. Спираючись на результати останніх досліджень науковців і звіти про практичну роботу спеціалістів, які працюють у сфері дитячої психології, підсумувати отриманні данні. Провести теоретичний аналіз, визначити основні поняття.

Дитина, готова до школи, прагне до навчання й тому, що їй хочеться зайняти певну позицію в людському суспільстві, а саме, позицію, яка відкриває доступ у світ дорослості, й тому, що в неї є пізнавальна потреба, котру не можна задовольнити вдома. Сплав цих двох потреб сприяє виникненню нового ставлення дитини до навколишнього середовища, яке Л.І. Божович назвала «внутрішньою позицією школяра».

Така «позиція» виступає критерієм готовності до шкільного навчання та відображає бажання дитини вчитися в школі, включаючись у навчальний процес як серйозну діяльність, яка призводить до результатів, важливих і для дитини, і для оточуючих її дорослих.

Внутрішня позиція школяра» дозволяє дитині виступати в учбовій діяльності її суб'єктом, що виявляється у свідомому формуванні та виконанні намірів і цілей, або, іншими словами, в довільній поведінці учня.

Майже всі автори, що досліджують психологічну готовність до школи, приділяють довільності особливе місце в даній проблемі.

Існує точка зору, що слабкий розвиток довільності – головна перешкода формування психологічної готовності в школі. Але якою мірою повинна бути розвинута довільність на початку шкільного навчання - питання, недостатньо розроблене в науковій літературі. Труднощі полягають у тому, що з одного боку, довільна поведінка вважається новоутворенням молодшого шкільного віку, яке розвивається всередині учбової діяльності протягом даного періоду, з іншого боку - слабкий розвиток довільності заважає початку навчання в школі.

Д.Б. Ельконін вважав, що довільна поведінка формується в колективній рольовій грі, яка дозволяє дитині піднятися на більш високий рівень розвитку, ніж вона це може зробити в грі поодиночці, оскільки колектив у даному випадку виправляє помилки в наслідуванні запропонованого зразка, тоді як самостійно здійснити такий контроль дитині буває ще дуже важко. «Функція контролю ще дуже слабка, - писав Д.Б. Ельконін, - і часто потребує підтримки з боку ситуації, з боку учасників гри. В цьому слабкість цієї функції, але значення гри в тому, що ця функція тут народжується. Саме тому гру можна назвати школою довільної поведінки».

З цієї ідеї про генезис довільності не зрозуміло, якого рівня розвитку повинна досягти остання в молодшому шкільному віці. Адже доведено, що процес шкільного навчання з перших кроків спирається на певний рівень розвитку довільності.

Обговорюючи проблему готовності до школи, Д.Б. Ельконін наголосив на сформованості необхідних передумов учбової діяльності. Аналізуючи ці передумови, він виділив наступні параметри:

1) вміння дітей свідомо підкоряти свої дії правилу, яке узагальнено визначає спосіб дії;

2) вміння орієнтуватися на встановлену систему вимог;

3) вміння уважно слухати вчителя й точно виконувати завдання, запропоновані в усній формі;

4) вміння самостійно виконувати необхідні завдання на основі зорового сприймання зразка.

Фактично - це критерії розвитку довільності, які є частиною психологічної готовності до школи та на які спирається навчання в першому класі.

Виділенню параметрів психологічної готовності присвячені праці Л.І.Цеханської. Вона, як і попередній дослідник даної проблеми, вважала показником готовності до шкільного навчання вміння дитини цілеспрямовано підкоряти свою поведінку вказівкам дорослого. При цьому зазначене вище вміння повинно пов'язуватися зі здатністю оволодіння загальними способами діяльності в ситуації завдання.

Довільність як одну з передумов учбової діяльності виділила і Н.Г. Салміна. Крім того, вона звернула увагу на рівень сформованості семіотичної функції, яка розглядалась нею як показник готовності дітей до школи, ступінь розвитку якого характеризується інтелектуальний розвиток дитини. Великого значення автор надала особистісним характеристикам, зокрема, особливостям спілкування (вмінню спільно діяти для розв'язання намічених завдань).

Тривалий час вважалося, що критерієм готовності дитини до школи є рівень, її розумового розвитку. Л.С. Виготський одним із перших сформулював думку про те, що готовність до шкільного навчання полягає не стільки в кількісному запасі уявлень, скільки в рівні розвитку пізнавальних процесів. За його словами, бути готовим до учбової діяльності - означає, насамперед, узагальнювати і диференціювати в певних категоріях предмети ті явища навколишнього світу.

Концепції шкільної готовності як комплексу якостей, що допомагають оволодіти навчальною програмою дотримувались ряд інших вітчизняних психологів. При цьому їхня увага зверталась не на суму засвоєних дитиною знань (хоча це теж необхідний фактор), а на рівень розвитку інтелектуальних процесів.

Так, на думку Г.О. Люблінської, інтелектуальний компонент складають вміння виділяти істотне в явищах навколишньої дійсності, вміння порівнювати їх, бачити подібне й відмінне, вміння міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки.

Якщо вітчизняні дослідники психологічної готовності до шкільного навчання більшою мірою орієнтовані на теоретичні основи даного питання, то зарубіжні психологи, не забуваючи про концептуальний розвиток даної проблеми, активно спрямовували свою наукову діяльність на створення тестів, які допомагають визначити рівень психологічної готовності до учбової діяльності.

До речі, поняття шкільної готовності в зарубіжних дослідженнях розглядається як поняття шкільної зрілості. А тому в сучасній психології, на жаль, поки що не існує єдиного та чіткого визначення змісту цього питання.

А. Анастасі інтерпретувала шкільну зрілість як оволодіння вміннями, знаннями, здібностями, мотивацією та іншими необхідними для оптимального рівня засвоєння шкільної програми поведінковими характеристиками.

Інший дослідник шкільної зрілості Й. Шванцара визначив дане психологічне утворення як досягнення такого рівня у розвитку, коли дитина «здатна брати

участь у шкільному навчанні». На його думку, розумовий, соціальний, емоційний компоненти - компоненти готовності до навчання в школі.

Значний інтерес становлять психологічні дослідження А. Керна, Я. Йрасика, які розробили тести, що розкривають інтелектуальні можливості дітей молодшого шкільного віку: розвиток мислення, пам'яті, сприймання та інших психічних функцій. Цими авторами встановлено зв'язок між успішністю виконання тесту шкільної зрілості та успішністю в подальшому навчанні.

Проблема психологічної готовності до школи відображена також у працях С. Штребела. На думку цього автора, дитина, що вступила до школи, повинна володіти певними ознаками школяра: бути зрілою в розумовому, емоційному та соціальному відношенні. До розумової сфери автор відніс здатність дитини до диференційованого сприймання, довільної уваги, аналітичного мислення тощо. Під емоційною зрілістю дослідник розумів емоційну стійкість і майже повну відсутність імпульсивних реакцій дитини. Соціальна зрілість пов'язується ним із потребою дитини у спілкуванні з однокласниками, зі здатністю підкоритись інтересам і прийнятим умовностям дитячих груп, а також зі здатністю взяти на себе соціальну роль школяра в суспільній ситуації шкільного навчання.

Проте така точка зору про трикомпонентний рівень психологічної готовності не єдина як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології.

На сьогоднішній день практично доведено, що готовність до шкільного навчання - багатоконпонентне, системне, складне, неоднорідне утворення, яке, хоча і має розвинуті теоретичні засади, в подальшому все ж таки вимагає комплексних психологічних досліджень з метою покращення умов навчання дитини на перших етапах її перебування в стінах школи.

Розглянемо структурні компоненти психологічної готовності до шкільного навчання:

- 1) інтелектуальний;
- 2) особистісний;
- 3) соціально - психологічний.

Інтелектуальна готовність дитини до школи передбачає наявність у неї певного кругозору, запасу конкретних знань. Ці показники активно формуються в навчальному процесі, в ході якого відбувається залучення дитини до досягнень людської культури, засвоєння знань, вмінь, накопичених попередніми поколіннями.

Інтелектуальна готовність характеризується певним рівнем розвитку пізнавальних процесів, які в молодшому шкільному віці зазнають змін. А щоб ці зміни відповідали умовам адекватного включення дитини в систему шкільних відносин, необхідно орієнтуватись на показники повноцінного розвитку психіки. Крім того, можна сказати, що інтелектуальна готовність істотною мірою відображає функціональне дозрівання структур головного мозку, їх орієнтованість на «зону найближчого розвитку».

Даний аспект (інтелектуальний) важливий, проте не є єдиною передумовою успішного навчання. Підготовка дитини до школи включає формування у неї готовності особистісного характеру.

Під особистісною готовністю розуміють сформованість у дитини нової соціальної позиції – позиції школяра. В такому випадку вся система життєвих

відносин перебудовується й визначається успішністю виконання нових вимог. Молодший школяр стає «суспільним» об'єктом і має тепер соціальне значимі права, обов'язки, реалізація яких отримує суспільну оцінку.

Критичне ставлення дитини до школи, до учбової діяльності, вчителів, ровесників, самого себе – ще один показник особистісної готовності, важливий для успішного навчання в школі. Завдяки йому формується уявлення про самого себе й про те, що думають про тебе інші.

Наступний показник, який визначає адекватність перебування дитини в школі, - соціальне – психологічна готовність до навчання.

Цей компонент передбачає включення дитини в процес міжособистісної взаємодії з однокласниками та вчителем. Це так звана «прихована програма соціалізації», завдяки якій розвиваються комунікативні навички з ровесниками та дорослими. Дитина, що приходить до школи, де всі зайняті спільною справою, повинна володіти достатньо гнучкими способами встановлення взаємовідносин із іншими учнями, повинна вміти ввійти в дитяче суспільство, діяти в ньому спільно, повинна вміти поступатися й захищатися, підкорятися інтересам і звичаям дитячої групи, доводити свою позицію.

Таким чином, психологічна готовність до шкільного навчання - складне, системне, неоднорідне утворення, яке поєднує у собі інтелектуальний, особистісний та соціально-психологічний компоненти.

Врахування рівня розвитку перерахованих вище аспектів готовності до школи дозволяє робити висновки про характер протікання навчально-виховного процесу в життя кожного школяра. При цьому основний зміст визначення готовності до учбової діяльності полягає не у «відсіюванні» невстигаючих учнів, а в забезпеченні індивідуального підходу при навчанні, спрямованого на профілактику шкільної дезадаптації. Така профілактика створює належні умови для гармонійного включення дитини в систему шкільного життя.

В молодшому шкільному віці шкільна дезадаптація проявляється у дітей у вигляді труднощів при засвоєнні й виконанні висунутих вимог, низької шкільної успішності, крайніх форм недисциплінованості.

Психологічною причиною цього може бути низький рівень функціональної готовності (так звана «шкільна незрілість»), тобто невідповідність ступеня дозрівання певних мозкових структур, нервово-психічних функцій завданням шкільного навчання. Крім того поширеною причиною шкільної дезадаптації є недостатній розвиток довільної сфери (насамперед, невміння слухати й точно виконувати вказівки дорослого, діяти у відповідності до привила, розвиток мимовільної уваги, пам'яті). Причини шкільної дезадаптації у молодших школярів також можуть мати місце в несформованості видів мислення, характерних для дошкільного періоду, в недоліках розвитку мовної сфери. Суттєве значення має також низький рівень розвитку пізнавальної потреби, пізнавального інтересу, несформованість «внутрішньої позиції школяра».

В результаті провідним симптомом шкільної дезадаптації на всіх етапах шкільного дитинства, і особливо в молодшому шкільному віці, є шкільна тривожність або в більш тяжкій формі – шкільний невроз.

Через це й виникає потреба в проведенні з дітьми, неготовими до шкільного навчання, психокорекційних заходів.

Психокорекція – це спеціальний вид діяльності психолога, спрямований на зміну психології чи поведінки людини, яка потребує психологічної допомоги, шляхом використання методів психологічного впливу на неї.

Необхідність у психокорекції в даному випадку є наслідком несвоечасної реалізації вікових та особистісних можливостей дитини, відсутності умов для формування її вікових новоутворень і яскравих індивідуальних особливостей.

На сьогоднішній день існують різноманітні підходи щодо практичного розв'язання вищезгаданої проблеми.

О.С. Бугріменко, О.Л. Венгер, К.М. Поліванова та О.Ю. Сушкова намітили шляхи корекційної роботи несприятливих варіантів поведінки дітей. Це загальні методичні рекомендації, поради вчителям, батькам щодо оптимальної організації навчально-виховного процесу з такими дітьми в межах школи, в позаурочний час, а також в умовах сім'ї.

Дещо по-іншому розглядала проблему проведення корекційної роботи з школярами, психологічно неготовими до школи, І.В. Дубровіна. Подолання труднощів, пов'язаних із шкільною дезадаптацією, повинно здійснюватись шляхом цілеспрямованого розвитку, насамперед, пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, уваги, мовленнєвої діяльності, а також тонкої моторики руки й координації рухів.

Проблема готовності дитини до шкільного навчання розглядається сьогодні в першу чергу як психологічна: пріоритет надається рівню розвитку інтелектуальної сфери. Але лише єдина інтелектуальна готовність до школи не забезпечує успішного входження дитини в учбову діяльність. Тому, на думку Р.В. Овчарової, важливим є також врахування соціально-психологічної до шкільного навчання. Але, як показує навчально-виховна практика, даний компонент нерідко неадекватно розвинутий. Тому в багатьох дітей існує глибоке незадоволення потреби в особистісному спілкуванні з оточуючими (вчителями, ровесниками), що призводить до розвитку підвищеної ворожості, тривожності, відчуження невпевненості в собі, пов'язаного з нестійкою самооцінкою, до стану психічного дискомфорту, залежності з боку оточуючих. З метою допомоги дітям молодшого шкільного віку справитися з переживаннями, котрі заважають їх емоційному самопочуттю й спілкуванню з ровесниками, вчителями, Р.В. Овчарова розробила програму психокорекційної допомоги дітям з порушеннями емоційно-комунікативної сфери. До її складу увійшли сюжетно-рольові, настільні ігри, елементи психогімнастики, психологічні етюди, спеціальні прийоми неігрового типу (спільне малювання на тему «Наш дружний клас» і т.п.). Дані засоби корекції спрямовані на підвищення згуртованості класного колективу, розвиток навичок спілкування, здібності до емоційної децентрації [9; с. 129].

Отже, як бачимо, проблема проведення корекційної роботи з питань психологічної готовності дитини до школи є досить актуальною. Про це свідчать плідні результати науково-практичної діяльності багатьох вітчизняних психологів, які прагнуть надати психологічну допомогу дітям, недостатньо

готовим до шкільного навчання, у трьох аспектах: особистісному, інтелектуальному, соціально-психологічному.

Проте не дивлячись на багатоманітність існуючих напрямків психокорекційної роботи з дітьми, які потрапили до числа дезадаптованих в шкільних умовах, жоден з них не є універсальним.

А тому психолог, працюючи над розробкою корекційних заходів, повинен враховувати особливості кожного із запропонованих вище напрямків і відбирати для подальшої роботи найкращі психокорекційні надбання сучасних психологів.

Література

1. Анастаси А. Психологическое тестирование: В 2 т. - М., 1982. - Т.2.- С. 6.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. - М., 1984.-Т.4.- С. 367-386.
3. Готовность к школе: развивающие программы. - Екатеринбург, 1998. – 112с.
4. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. - М., 1996.
5. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей. – М., 1981 – 138с.
6. Кравцова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. – М., 1991. – 152.
7. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. – М., 1976-С. 94.
8. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе.– М., 1996.– 240с.
9. Овчарова Р.В.Справочная книга школьного психолога. – М., 1996. – С.87-173.
10. Определение готовности к школьному обучению. Учебная деятельность школьников. – М., 1988-120с.
11. Особенности психического развития детей 6-7 летнего возраста. – М., 1988. – 132с.
12. Практическая психология образования. – М., 1998. - С. 167-279.

В статье рассматривается проблематика психологической готовности первоклассников к школьному обучению. Раскрывается содержание основных качественных характеристик психологической готовности (личностной, социальной, интеллектуальной). Рассмотрены основные направления психокоррекции детей не готовых к обучению в школе.

Ключевые слова: психологическая готовность к обучению, первоклассники, школьное обучение, младший школьный возраст, психологическое развитие, психология ребенка, психологические особенности, психокоррекция.

The article deals with the problems of psychological readiness of first-graders to school. The content of the main quality characteristics of psychological readiness (personal, social, and intellectual). Considered the main directions of psycho correction children to ready for school.

Key words: psychological readiness to learn, first grade, school education, primary school age, psychological development, child psychology, psychological traits, psychological correction.